

8. Haque M. S. 2000. The New Crisis in Administrative Ethics / M. S Haque // Developing Nations Trends and Implications : paper for XVIII IPSA World Congress. — Quebec-City, 2000.
9. ООН ОЭСР. Конференция европейских статистиков: От измерения социального капитала к измерению общественного благополучия [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.unece.org/stats/documents/ece/ces/2007/25.r.pdf>.
10. Rachel S. The Expanding Blogospher / S.Rachel // American Journalism Review. — 2004. — № 14.
11. Афонін Е. А. Соціальний та соціально-психологічний портрет новопризначених голів райдержадміністрацій / Е. А. Афонін // Ефективність державного управління та управлінських кадрів в умовах змін : [зб. наук. праць] / за заг. ред. І. Розпутенка. — К. : Вид-во НАДУ, 2005. — С. 137—156.

Організаційно-правові засади інноваційного розвитку як складова державного управління забезпеченням економічної безпеки України

Г. П. Ситник,
доктор наук з державного управління,
професор, завідувач кафедри;
С. Г. Осіпчук,
аспірантка;
НАДУ при Президентіві України

Потреба у практичній реалізації декларованих упродовж років інноваційних ініціатив назріла давно. Аналіз правового поля інноваційно-інвестиційного розвитку свідчить про налаштування держави на стимулювання цього процесу і надійний захист права кожного суб'єкта економічних відносин здійснювати інноваційну діяльність як ключовий чинник підвищення конкурентоспроможності країни. Але і в теперішній час, незважаючи на те, що Президентом України у 2007 році затверджена Стратегія національної безпеки України [1], ми не маємо консенсусу стосовно методів досягнення орієнтирів інноваційного розвитку.

З іншого боку, в непростих внутрішньополітичних реаліях України розробка наукового підґрунтя для формування сприятливого інноваційно-інвестиційного середовища є складним інтелектуальним завданням, що вимагає нових підходів та механізмів реалізації.

Проблемам державного управління інноваційним розвитком присвячено ряд досліджень українських та іноземних учених. Так, М. Крупка та С. Онишко займалися розв'язанням проблем організаційного забезпечення інноваційного розвитку, кредитного механізму інноваційної діяльності, а також економічними методами стимулювання інновацій [2; 3].

І. Курнишева у своїх дослідженнях акцентує увагу на умовах інноваційного розвитку, при цьому вирішальну роль у їх створенні науковець відводить державному управлінню [4]. Е. Нагдалян стверджує, що основу економічного прориву буде закладено шляхом створення потужного інноваційного сектору за умов провідної участі держави [5].

Аналіз проведених досліджень свідчить, що для поліпшення ситуації в інноваційній сфері необхідне застосування міждисциплінарних підходів, тобто використання наукових здобутків економічної соціо-

логії, теорій менеджменту, державного управління, національної безпеки, інших наукових дисциплін. Зокрема, на думку І. Крючкова, інноваційний процес органічно поєднує науку, технології, техніку, економіку, підприємництво й управління з метою гарантованого досягнення нового результату, що має комерційний успіх [6]. З іншого боку, І. Макаренко вважає, що загальносистемний інноваційний процес може розпочатися, коли спільними зусиллями держави, підприємців та окремих осіб для цього будуть створені сприятливі умови, насамперед здійсняться позитивні зрушення за однією або декількома позиціями, що складають перепони інноваційному процесу [7].

Проведений нами аналіз дозволяє стверджувати, що системний інноваційний процес може виникнути в тій країні, де:

- традиційна економіка здатна витримати велике фінансове навантаження;
- створена наукова школа, що обслуговує новий, вищий технологічний уклад;
- є сконцентрована воля нації до змагання за світову першість;
- створена сучасна національна інноваційна система.

На наш погляд, при розв'язанні проблем інноваційного розвитку необхідно взяти на озброєння певні вихідні положення, у контексті реалізації яких слід розглядати ефективність діяльності публічної адміністрації та інститутів суспільства, у тому числі й законотворчої діяльності у сфері інновацій.

Перше. Має бути створено суспільний попит на інновації як передумова його підтримки широким загалом суб'єктів інвестиційного процесу.

Друге. Ідеї та засади інноваційного розвитку повинні посилювати чесну конкурентну боротьбу, а не спричинювати зростання міжгалузевих диспропорцій і тиску на окремі сектори економіки.

Третє. У сучасних умовах глобалізації інновації –

це глибинна сутність будь-якої діяльності, а не проста сукупність традиційних методів вирішення завдання підвищення продуктивності праці.

Четверте. Необхідно подолати диспаритет у взаємовідносинах з більш потужними іноземними партнерами.

Щодо останнього, то варто зазначити: на законодавчому рівні ми повинні назавжди припинити згубну для економічної безпеки практику знецінення національних науково-технологічних розробок та низької заробітної плати для висококваліфікованого персоналу.

З огляду на вищевикладене, метою нашого дослідження є аналіз сутності сучасних інноваційних процесів, виявлення проблемних питань інноваційної політики в Україні та розгляд організаційно-правових засад інноваційного розвитку як складової державного управління забезпеченням економічної безпеки.

Усі країни прагнуть досягти підвищення продуктивності виробництва та посилення конкурентоспроможності на світовому ринку високотехнологічної продукції і на цій основі – стабільного довгострокового економічного розвитку. Рушійну силу економічного зростання керівники держав вбачають у використанні передових технологій, а економічну динаміку намагаються забезпечити через управління інноваційними процесами.

Указані процеси відзначаються складністю та багатомірністю. Нині інновація не може виникнути як ізольований товар чи окрема технологія: її створення потребує формування певного структурованого комплексу допоміжних виробництв і сприятливого середовища. Тобто інновація вимагає виконання деяких умов, зокрема формування інноваційного кластера взаємопов'язаних виробництв, спрямованих на розвиток нового технологічного укладу та його забезпечення відповідними ресурсами.

Успішна інноваційна діяльність передбачає, передусім, належний захист власності, потоків інноваційного та інтелектуального капіталу. Щоб створити сприятливе середовище для саморозвитку інноваційних процесів, поряд зі здійсненням ряду адміністративних заходів, необхідно стимулювати розвиток багаторівневої системи ринків, які мають виконувати інформаційну функцію.

З огляду на це, інноваційні процеси потребують сприяння у формі фінансової та кредитної підтримки, цілеспрямованих преференцій з боку держави, створення спеціальної інфраструктури тощо. Водночас варто зазначити, що вирішення проблеми активізації інноваційних процесів полягає не лише у створенні сприятливих економічних та організаційних умов. Досвід інших країн свідчить, що некеровані інновації здатні викликати кризи, завдати економічній системі значної шкоди. Щоб цього не сталося, формування інноваційного сектору слід поєднувати з розвитком соціальної системи та зміцненням гуманітарних цінностей громадянського суспільства. Іншими словами, стратегія інноваційного розвитку має бути спря-

мована на забезпечення безпеки економічних трансформацій.

Світовий досвід свідчить: на шляху до інноваційної економіки постає безліч різнопланових проблем. Зокрема, необхідним є суспільне усвідомлення потреби в інноваціях; достатня кількість активних учасників інноваційних процесів; наявність відповідної інфраструктури, включно з системами освіти, захисту інтелектуальної власності тощо.

Крім того, мають місце такі проблеми: брак коштів на розвиток; складність визначення науково обґрунтованих пріоритетів; невідповідність обраної стратегії реаліям сьогодення; необхідність формування інструментів управління інноваційними процесами; недостатня розвиненість правового та інституційного середовища економічної діяльності.

Українська економіка за рівнем ВВП на одну особу майже в 10 разів відстає від економік європейських країн, зіставних із нею за площею, кількістю населення та виробничим потенціалом. Це ставить країну перед вибором одного з двох можливих сценаріїв подальшого розвитку: або забезпечити інноваційний прорив із виходом на прискорене економічне зростання й досягнення на цій основі високих соціальних стандартів, або ж піти шляхом підтримки та деякого вдосконалення традиційних виробництв, ризикуючи при цьому законсервувати застарілі технологічні уклади та виробничі відносини.

Ситуація ускладнюється тим, що світ стоїть на порозі великої кризи внаслідок загострення протиборства традиційно сформованої економічної системи і нової глобальної економічної системи. Остання утворює нову якість та цілісність, що непокоїть новими викликами суспільство з усталеною позицією. Немає сумніву, що результати цього протиборства стануть відомими вже в найближчому десятилітті. Тож стратегія розвитку України має врахувати ці виклики, інакше ми можемо опинитися на периферії світового розвитку в ролі країни, що вічно наздоганяє і запозичує інновації, створені тими, хто своєчасно вибрав правильний вектор для досягнення сталого розвитку.

При цьому вирішення цієї надскладної проблеми в Україні утруднюється такими обставинами:

- поряд із дефіцитом інвестицій, неоптимальною є їхня структура (більшість їх спрямовується у виробництва з низькими технологічними укладами);
- фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності з державного бюджету, починаючи з 2000 року, не перевищувало 1,2% ВВП, а за підсумками 2007 року взагалі становило значно менше одного відсотка. Водночас Законом України “Про наукову і науково-технічну діяльність” на вказані потреби визначена норма у 1,7% ВВП [8]. Унаслідок цього відбувається катастрофічне старіння наукових кадрів і занепад матеріальної бази науки;
- украй повільно формується система венчурного фінансування. В єдиному державному реєстрі інститутів спільного інвестування за-

- реєстровано 135 венчурних фірм, і практично всі вони – іноземні;
- має місце ряд недоліків, що стосуються правової охорони об'єктів промислової власності. Це призводить до того, що значна їх кількість не оформлена як немайнові активи, не запатентована за кордоном і має захист тільки в Україні;
- практично еліміновано вплив системи освіти на інноваційні процеси. Вказана система не забезпечує відповідності підготовки кадрів інноваційним потребам держави;
- невинно скорочується інноваційна активність підприємств. Згідно з даними Держкомстату України, за підсумками 2007 р. інноваційною діяльністю у промисловості займалося близько 11% підприємств (п'ять років тому – 18%) [9]. Причинами цього є нестача власних коштів, недостатня фінансова підтримка держави, високий ризик і тривалий термін окупності інвестицій, відсутність коштів у замовників, нестача інформації про ринки.

Незважаючи на те, що Україна має потужний науковий комплекс, створено державні структури для управління інноваціями, з державного бюджету виділяються кошти на фінансування інноваційної діяльності та утримання цих структур, зовнішньоекономічний баланс України за товарами інноваційного високотехнологічного характеру продовжує залишатися на досить низькому рівні, що далеко не на користь держави. Українська економіка має низький рівень конкурентоспроможності продукції. Це загрожує економічній безпеці держави, стає причиною розбалансованості економічної структури, створює ризики високого інфляційного тиску на ринках товарів та послуг.

Отже, державна інноваційна політика наразі не забезпечує технологічну реструктуризацію національної економіки, а наявні проблеми у цій сфері потребують невідкладного вирішення.

Актуальними напрямками вдосконалення інноваційної політики держави, на нашу думку, слід вважати:

- виконання законів України, що визначають рівень державної фінансової підтримки суб'єктів інноваційної діяльності, зокрема технологічних парків і підприємств, які мають стратегічне значення для економіки, а також обсяги фінансування освіти;
- підготовку і схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи та неухильне впровадження її заходів;
- залучення в інноваційну сферу вільних капіталів шляхом інтенсивного розвитку фондового ринку;
- розробку та прийняття законів України “Про інноваційну інфраструктуру” та “Про венчурну діяльність в інноваційній сфері”;
- комплексне врахування інвестиційно-інноваційної складової у щорічних планах, спрямованих на реалізацію Стратегії національної

безпеки, розробка яких, відповідно до абзацу 15 п. 4.3 Стратегії, покладається на Кабінет Міністрів України;

- виконання у повному обсязі рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06.04.2006 р. “Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України”, введеного в дію Указом Президента України № 606 від 11.07.2006 р. [10].

Звичайно, держава не може відповідати за весь життєвий цикл нововведень. Після проведення селективної державної підтримки стратегічних напрямів наукових досліджень, їх результати мають впроваджуватися за рахунок залучення приватних капіталів і організаційних можливостей великих корпоративних структур. Великі підприємства, як правило, більш мобільні та сприйнятливі до інновацій. Вони мають належний обсяг оборотних коштів і виробничих потужностей для комерціалізації результатів. До того ж великі компанії задля підвищення конкурентоспроможності активно використовують переваги процесу транснаціоналізації.

На жаль, українські транснаціональні структури поки що майже не впливають на інноваційний розвиток країни. Стагнація інноваційної активності спостерігається навіть у металургійній, хімічній, нафтохімічній, харчовій галузях, оскільки вітчизняні корпорації базують свою діяльність переважно на сировинній орієнтації та відносно дешевих виробничих факторах.

Таким чином, активізація інноваційної діяльності може відбутися тільки за умов виявлення інтересу до інновацій з боку суб'єктів господарської діяльності, насамперед з боку великих корпорацій.

Безумовно, свою позитивну роль у цьому питанні має відігравати Держкомінвестицій України. Важливо переорієнтувати його діяльність зі стимулювання процесів модернізації традиційної економіки на процеси створення та підтримки кластерів інноваційних виробництв у рамках національної інноваційної системи. Це може бути досягнуто за умови вибору інноваційних пріоритетів та організації системи експертизи інноваційних проектів за зразком європейських країн – на основі широкого залучення експертів та громадськості.

Досвід останніх десятиліть доводить, що успішно впоратися з проблемою управління системними інноваційними процесами може лише такий складний інструмент інноваційної політики і водночас її базовий механізм реалізації, як національна інноваційна система (НІС). НІС ідентифікована як економічний феномен відносно недавно, однак уже довела свою ефективність як рушій прогресу. Тому створення такої системи сприятиме вирішенню завдань, що стоять на заваді розгортанню та ефективному управлінню системними інноваційними процесами в Україні.

Указана система також має стати монітором, який дозволить побачити інноваційні зміни навколишнього світу в мікро- та макроекономічному форматах.

При цьому саме рівень макроекономічної культури визначає якість стратегічного бачення майбутніх подій з достатньою для прийняття управлінських рішень точністю.

Розгортання НІС сприятиме створенню ринку актуальної наукової продукції, у тому числі прогнозів і форсайтів (від англ. foresight – передбачення), що є дуже важливим для вибору інноваційних пріоритетів та формування фінансових планів використання інвестиційних ресурсів держави, корпорацій, населення. НІС має також сформувати максимально сприятливе і безпечне середовище та інфраструктуру для “вирощування” інновацій (зони пріоритетного розвитку, технопарки, бізнес-інкубатори тощо).

У структурах НІС виховуватиметься нова категорія управлінців-новаторів, які знатимуть природу інноваційних процесів, розумітимуть їх тісний взаємозв'язок із механізмами саморозвитку економіки, на практиці опанують управління ними в такому режимі, щоб забезпечити інноваційний прорив, не знищуючи водночас культурні цінності та надбання нації з гуманітарних наук. НІС повинна також виконати функцію виховання нового покоління політикуму.

У зв'язку з цим варто зазначити, що створення умов для самоорганізації й керованого саморозвитку економіки можливо лише на засадах накопичення потужного соціального капіталу громадянського суспільства. Реалізацію цього процесу найбільш ефективно забезпечує європейська версія християнської практичної етики, що визнає за вищі цінності людину та її права в широкому розумінні цього слова. Мова йде про прагнення соціальної справедливості, гідне існування людини в суспільстві, вільному від насильства, правове регулювання суспільних відносин, примат універсальних загальних прав над правами влади та ін. Саме тому європейська цивілізація сформувала розвинуте громадянське суспільство, функціонування якого потребувало фіксованих правових норм.

Для розгортання й управління системними інноваційними процесами соціальний капітал та етика, що забезпечує його накопичення, стають механізмами проривної сили і так само, як базисні технологічні інновації, спроможні спричинити економічні прориви в країнах та макрорегіонах глобальної економіки. Тому ці гуманітарні чинники не менш потужні, ніж фінансові інструменти. І в цьому сенсі НІС має стати накопичувачем соціального капіталу, який за певних обставин неможливо наростити в традиційній економіці через опір контрпродуктивних традицій.

Ще одна функція, яку повинна виконати НІС в Україні, пов'язана з необхідністю формування конкурентоздатної української нації. Інноваційна діяльність може стати тією ідеєю, що консолидує суспільство і спрямує його на досягнення цілей, які потребують спільних зусиль нації, передусім пріоритетних цілей, визначених Стратегією національної безпеки [1]. Досягнення вказаних цілей залежить від спільної активності й результативності діяльності держави та інститутів суспільства щодо створення належних правових основ та механізмів функціонування НІС.

Справедливість сказаного підтверджує досвід тих країн світу, де НІС забезпечує прискорений перехід до високих технологічних укладів, активне проведення інноваційно-технологічних змін, удосконалення структури систем науки й освіти, підтримку високого рівня фінансування наукового-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) та інновацій, зростання ефективності венчурного фінансування, інтернаціоналізацію патентної діяльності, ефективність державного стимулювання НДДКР.

Прискорена технологічна структуризація потрібна Україні з огляду на те, що в найближчі 15 років радикальні інноваційно-технологічні зміни мають відбуватися у напрямі розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, нанотехнологій, біотехнологій.

Організаційно-структурні зміни в науці стосуються:

- поєднання фундаментального та прикладного етапів НДДКР шляхом капіталізації фундаментальної науки за рахунок змішаного фінансування;
- посилення участі приватного сектору у фінансуванні НДДКР;
- розвитку кооперації між університетами та промисловістю через інноваційні центри і центри трансферу технологій;
- поширення доступу до нових технологій завдяки глобальному обміну інтелектуальними ресурсами, міжнародній науково-технічній кооперації, диверсифікації високотехнологічних виробництв;
- об'єднання НІС у регіональні та глобальні системи на різних рівнях.

За наявності НІС у розвинених країнах підтримуються прийнятні рівні фінансування НДДКР та інноваційної активності. Наприклад, згідно з Лісабонською стратегією, через вдосконалення НІС країн ЄС передбачається до 2010 р. довести витрати на НДДКР до рівня 3% ВВП насамперед за рахунок інноваційної активності приватного сектору [11].

Зростання ефективності венчурного фінансування також залежить від досконалості НІС. Лідерами венчурного інвестування є США, де на початок ХХІ століття налічувалося більше ніж 700 венчурних фірм та фондів, на які припадало понад 75% світового венчурного капіталу, а венчурні інвестиції становили близько 0,5% ВВП країни. Середньосвітові показники річного прибутку венчурних фондів становлять 20–25%, що значно перевищує показники банківської прибутковості. Інтернаціоналізація патентної діяльності, яка вимагає створення відповідних ланок у складі НІС, полягає в тому, що свідоцтва в тій чи іншій країні одержують нерезиденти. Близько 74% подібних патентних свідоцтв у 2006 році видали США, Японія, Південна Корея, Китай і Європейський Патентний Офіс. Зокрема, в США питома вага патентів, що одержані іноземними винахідниками, складала в 2006 році 48% [12].

Удосконалення методів державного стимулювання НДДКР відбувається шляхом введення амортиза-

ційних і податкових пільг, бюджетних дотацій і страхування інвестицій підприємств, діяльність яких пов'язана зі значними витратами на НДДКР.

Звичайно, в Україні існує ряд специфічних чинників, що ускладнюють створення НІС. Вони є наслідком інерційності уявлень про науково-технічний прогрес (НТП), сформованих за часів колишнього СРСР. В інтелектуальному середовищі генеруються специфічні уявлення про інновації, відбувається підміна ряду ключових понять. Так, під інноваційним процесом розуміється НТП, управління новими проектами, проектний аналіз тощо. Але, на нашу думку, перспективи інноваційного розвитку України, її місце на ринках наукоємної продукції визначається тим, чи зможе вона створити сучасну та ефективну НІС.

Аналіз світового досвіду дозволяє сформулювати вимоги для забезпечення успішного створення НІС в Україні:

- слід проголосити й законодавчо закріпити пріоритетність державної інноваційної політики як стратегічного напрямку національного розвитку;
- має бути розроблена та реалізована стратегія автономного розвитку НІС на основі наявних у національній економіці джерел фінансування в закритих зонах (технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори тощо) на весь період її становлення та накопичення нового соціального капіталу;
- НІС повинна містити розвинений блок управління, а також науковий центр прогнозування й попередження циклічних економічних криз для забезпечення введення системи у режим управління інноваційними процесами;
- у рамках НІС необхідно створити спеціальний центр підготовки нового покоління управлінців-інноваторів, а також центри

трансферу технологій та захисту інтелектуальної власності;

- необхідно гнучко адаптувати безпекові функції НІС до конкретно-історичних умов, тобто діяльність системи має бути зорієнтована на стримування найбільш небезпечних і потужних проявів активності суспільного механізму опору інноваціям.

На основі викладеного вище матеріалу можна сформулювати такі висновки:

1. У теперішній час органи державного управління потребують альтернативних думок та активної громадської позиції щодо питань інноваційно-інвестиційного розвитку економіки. Мають бути чітко визначені функції, повноваження та зобов'язання органів державної влади у зазначеній сфері, створюватися і всебічно підтримуватися державою інфраструктура національної інноваційної системи, серед компонентів якої – технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори тощо.

2. Перехід до інноваційної моделі розвитку може відбутися тільки в результаті реалізації пакета узгоджених дій, що стосуються всіх сфер державної політики, водночас широке запровадження інноваційних технологій суттєво наблизить конкурентоспроможність України до рівня провідних країн світу.

3. Необхідно сформулювати національну інноваційну стратегію, що має передбачати послідовне розгортання взаємопов'язаних інноваційних проектів задля забезпечення створення високотехнологічної продукції та її виведення на національний та міжнародний ринки. Стратегія повинна охоплювати заходи щодо підвищення спроможності національної економіки сприймати технологічні зміни та забезпечення її керованості інструментами НІС.

Пріоритетними напрямками подальших наукових досліджень у сфері забезпечення економічної безпеки є дослідження механізмів впровадження національної інноваційної системи та шляхів підвищення ефективності венчурного фінансування в Україні.

Список використаних джерел

1. Стратегія національної безпеки України від 12.02.2007 р. № 105/2007 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua> — Назва з титул. екрана.
2. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / Крупка М. І. — Л. : Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. — 606 с.
3. Онишко С. В. Економічне стимулювання інноваційного розвитку / С. В. Онишко // Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку ; за ред. акад. НАН України В. М. Геця. — К. : Фенікс, 2003. — С. 463—482.
4. Курнышева И. Условия инновационного развития / И. Курнышева // Вопросы экономики. — 2001. — № 7. — С. 12—18.
5. Нагдалян Э. Инновационная экономика как основа экономического прорыва [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.express.am> — Название с титул. экрана.
6. Крючкова І. В. Структурні чинники розвитку економіки України / Крючкова І. В. — К. : Наукова думка, 2004. — 211 с.
7. Макаренко І. П. Проблеми побудови сучасних інноваційних систем: механізм оновлюючого руйнування / І. П. Макаренко // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну : [зб. наук. праць]. — 2003. — № 3. — С. 155—170.

8. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” від 13.12.1991 р. зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. — Режим доступу :
<http://zakon.rada.gov.ua> — Назва з титул. екрана.
9. Інноваційна активність промислових підприємств [Електронний ресурс]. — Режим доступу :
<http://www.ukrstat.gov.ua> — Назва з титул. екрана.
10. Указ Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 квітня 2006 року “Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України” від 11.07.2006 р. № 606. [Електронний ресурс]. — Режим доступу :
<http://zakon.rada.gov.ua> — Назва з титул. екрана.
11. Зубченко Л. А. Лиссабонская стратегия Евросоюза: разочарования и надежды [Электронный ресурс]. — Режим доступа :
<http://www.perspektivy.info> — Название с титул. екрана.
12. Андрощук Г. Економіко-статистичний аналіз світової патентної системи як джерела іновацій [Електронний ресурс]. — Режим доступу :
http://www.intelvlas.com.ua/zmist/10_07.htm — Назва з титул. екрана.

